

Avrupa'nın Durgunluğu, Çin'in Aşırı Kapasitesi ve Türkiye'nin Stratejik Özerkliği

Dr. Ahmet Kadioglu
Stratejik Araştırmalar Merkezi Müdürü

1. Avrupa'nın Tarihsel Süreci ve Parçalanmanın Verimliliği

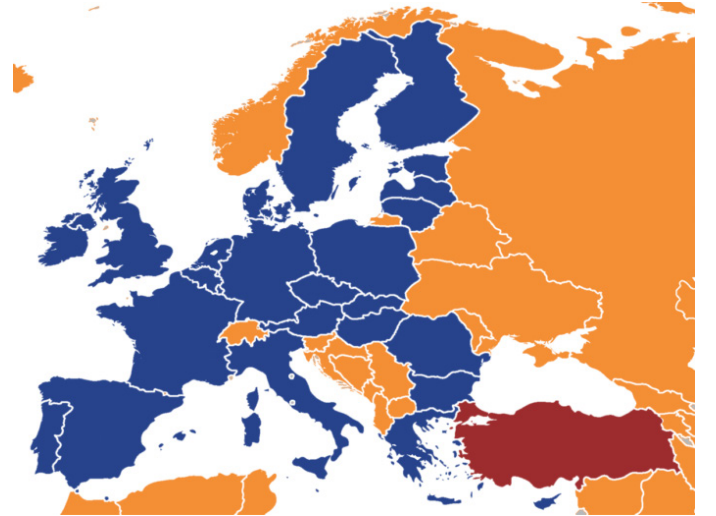
Roma İmparatorluğu'nun çöküşü, Batı Avrupa'da kalıcı bir politik parçalanmaya yol açmıştır. Bu yapısal çoğulluk, Scheidel'in *Escape from Rome* (2019) adlı eserinde ileri sürdüğü üzere, rekabeti artırmış; bu rekabet de hukuk, ticaret, finans ve teknoloji alanlarında yenilikçiliği teşvik eden kurumsal bir ortam üretmiştir. Venedik, Floransa, Amsterdam ve Londra gibi şehir devletlerinin birbirleriyle rekabet etmesi, kapitalizmin ve modern finansal sistemlerin temellerini oluşturan sermaye birikimi süreçlerini hızlandırmıştır (Landes, 1998; Mokyr, 2016; Arrighi, 1994; Braudel, 1982).

Bu tarihsel dönemde rekabet, ticaret ağlarının genişlemesi, bankacılık tekniklerinin gelişmesi, hukuki sözleşme türlerinin çeşitlenmesi ve teknolojik yeniliklerin hızlanmasıyla sonuçlanmıştır. Parçalanmış Avrupa, tek bir imparatorluğun merkezi yönetiminden ziyade, birbirleriyle yarışan çok sayıda siyasi birimin dengeleyici etkisi altında gelişmiştir. Bu yapı, üretim faktörlerinin görece serbest dolaşımına ve girişimcilerin farklı merkezler arasında hareket ederek kendileri için en elverişli kurumsal çerçeveyi aramasına imkân tanımıştır.

Günümüzde ise Avrupa Birliği'nin kurumsal yapısı, bu tarihsel rekabetçi dinamizmi tam olarak yeniden üretememektedir. AB'nin çok katmanlı karar alma mekanizmaları esneklikten çok bürokratik katılığa yol açmakta; karar

süreçlerinin yavaşlaması ekonomik büyüme üzerinde baskı yaratmaktadır. 2024 itibarıyla AB ekonomisinin büyüme oranının %1'in altına gerilemesi ve Almanya ile Fransa'nın sanayi üretimindeki zayıflama, bu yapısal dönüşümün göstergeleri arasında yer almaktadır (IMF, 2023; Eurostat, 2024).

Avrupa'nın yaşlanan nüfusu (medyan yaş 45,3), artan enerji bağımlılığı ve finansallaşma eğilimleri, üretim kapasitesini sınırlandırmaktadır. Yülek (2018), *Kalkınma Hikâyemiz* adlı çalışmada Avrupa'nın içine girdiği bu süreci "refah tuzağı" olarak tanımlamakta; yüksek refah düzeyinin risk alma iştahını azalttığını, üretim ekonomisinin ise finansal sektörün gölgesinde kaldığını ifade etmektedir. Bu çerçevede Avrupa, entegrasyon sayesinde istikrar elde etmiş; ancak rekabetçilik ve yenilikçilik kapasitesinde belirgin bir aşınma yaşamaya başlamıştır.

2. Çin'in Yükselişi ve Aşırı Kapasite Sorunu

Çin, tarihsel olarak merkeziyetçi bir siyasal yapı sürdürmüştü; bu yapı ölçek ekonomileri, hızlı mobilizasyon ve büyük altyapı projeleri açısından önemli avantajlar sağlamıştır. Bununla birlikte, merkeziyetçilik bazı dönemlerde yenilikçilik üzerinde baskılayıcı bir etki yaratmıştır (Huang, 2020).

1978 sonrası reform dönemiyle birlikte Çin'in sanayileşme hızı, ülkeyi küresel üretim zincirlerinin merkezine yerleştirmiştir. 1995'te küresel imalat üretiminin %5'inden azını gerçekleştiren Çin, 2010'da yaklaşık %25'e, 2024'te ise %31'e ulaşmıştır (World Bank, 2024). Ancak bu üretim başarısı, son yıllarda aşırı kapasite ve kârlılık erozyonu ile karakterize edilen yeni bir yapısal soruna dönüşmüştür.

Çin'in güneş paneli üretiminin yaklaşık %80'ine, batarya üretiminin %77'sine ve elektrikli araç ihracatının %60'ına hâkim duruma gelmesi (IEA, 2024), küresel piyasalarda ciddi bir arz fazlası baskısı yaratmaktadır. 2024 yılında kurulan 277 GW'lık yeni güneş enerjisi kapasitesi, fiyatlarda belirgin bir gerilemeye yol açmış; güneş paneli fiyatları yaklaşık %40, batarya fiyatları ise %30 düşmüştür (BloombergNEF, 2025). Bu durum, üretim hacmi yüksek olsa dahi kâr marjlarının daraldığı bir yapı ortaya çıkarmaktadır.

Aşırı kapasitenin temel nedenlerinden biri, Çin'de yerel yöneticilerin performansını şekillendiren teşvik sistemidir. Lardy'nin (2019) belirttiği üzere, katma değer vergisi gelirlerinin üretimin yapıldığı bölgeye yönlendirilmesi, yerel yöneticileri fabrika inşası ve büyük ölçekli yatırımlar konusunda daha agresif davranmaya teşvik etmektedir. Emlak sektöründe 2021'de yaşanan kriz (Evergrande örneği), yerel bütçeler açısından sanayi yatırımlarını "görelî güvenli çıkış alanı" haline getirmiş; bu da stratejik sektörlerde (güneş, batarya, elektrikli araçlar) tekrarlayan ve birbirini kopyalayan yatırımların

hızlanmasına yol açmıştır.

2024 yılı itibarıyla Çin otomotiv sektöründe ortalama kâr oranının %4,4'e gerilemesi (NBS China, 2024), artan kapasitenin kârlılık üzerinde yarattığı baskıyı açık biçimde ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, ölçeğe dayalı büyüme modeli, kârlılık ve verimlilik açısından bir "hız ekonomisi"ne dönüşmekte; "çok üretmek, görece az kazanmak" şeklinde özetlenebilecek bir denge üretmektedir.

3. Finansal Yapı ve İnovasyonun Baskılanması

Çin'in finansal sistemi, teminat yapısı nedeniyle daha çok fiziksel varlıklara dayalı projeleri desteklemektedir. Bankalar, gayrimenkul ve fabrika gibi somut teminatları tercih etmekte; Ar-Ge, yazılım ve inovasyon temelli projeler ise ikincil plana itilmektedir (Huang, 2020). Bu durum, yenilikçi girişimlerin sermayeye erişimini sınırlamakta ve uzun vadeli teknoloji üretimini zayıflatmaktadır.

Girişim sermayesi yatırımlarının 2021'de 67 milyar ABD dolarından 2023'te 19 milyar ABD dolarına gerilemesi, bu eğilimi somut biçimde ortaya koymaktadır. Devletin teknoloji, veri ve dijital altyapı üzerindeki artan kontrolü, özel sektörün risk iştahını azaltmakta; bazı sektörlerde inovasyonun baskılanmasına neden olmaktadır.

Yülek (2019), Sanayi 4.0 ve Kalkınma adlı eserinde sanayileşmenin sürdürülebilirliğinin, ölçeğin büyüklüğünden ziyade üretimin niteliğinin yönetilmesine bağlı olduğunu vurgulamakta; Çin'in fiziksel üretim kapasitesini hızla büyütürken "fikir fabrikasını" aynı ölçüde güçlendiremediğine dikkat çekmektedir. Bu çerçevede, teknolojik derinliği sınırlı kalan üretim modelinin uzun vadede büyüme üzerinde yapısal bir baskı yaratacağı değerlendirilmektedir.

4. Toplumsal Etkiler: Büyüme Ancak Sınırlı Refah Artışı

Aşırı kapasite ve fiyat rekabeti, Çin'de ücret baskısı, işsizlik ve zayıf tüketim eğilimlerine yol açmaktadır. Hanehalkı tüketim harcamalarının GSYH içindeki payının %38 seviyesine gerilemiş olması (IMF, 2024), ekonomik büyümenin toplum refahına sınırlı ölçüde yansıdığını göstermektedir. İç talebin zayıf kalması, ekonomiyi ihracata bağımlı hale getirmekte; dış talep şokları karşısında kırılganlığı artırmaktadır.

Bu tablo, büyümenin yalnızca niceliksel boyutunun yeterli olmadığını; gelir dağılımı, sosyal güvenlik ve iç talep dinamiklerinin de kalkınma perspektifi içinde değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Üretim fazlasına ve düşük marjlara dayalı bir büyüme modeli, uzun vadede hem finansal hem de toplumsal kırılganlıklar üretme potansiyeli taşımaktadır.

5. Avrupa ve Çin: Farklı Yapılar, Benzer Sorunlar

Avrupa'nın temel yapısal sorunu, çok katmanlı kurumlar ve çoklu veto mekanizmaları nedeniyle yavaş işleyen karar alma süreçleridir. Çin'in temel sorunu ise sınırlı veto mekanizmaları ve zayıf geri bildirim kanalları sonucunda aşırı merkezileşmiş, yukarıdan aşağıya işleyen bir karar yapısının ortaya çıkmasıdır. Bu iki model, kurumsal mimari açısından farklı uçlarda yer almakla birlikte, sonuçta benzer bir probleme işaret etmektedir: zaman içinde inovasyon ve dinamizmin baskılanması.

Avrupa'nın entegrasyon modeli, siyasi ve ekonomik istikrar sağlamış; ancak rekabetçilik ve yenilikçilik kapasitesinin zayıflama riskini beraberinde getirmiştir. Çin'in merkezi planlama modeli ise büyük ölçekli üretim kapasitesi yaratmış; fakat verimlilik ve kârlılık üzerinde artan baskı üretmeye başlamıştır. Her iki yapı da bir anlamda, kendi tarihsel başarılarının oluşturduğu kurumsal çerçevenin tutsağı haline gelmektedir.

6. Türkiye İçin Çıkarımlar ve Stratejik Yönelim

Türkiye'nin, Avrupa'nın bürokratik durgunluğu ile Çin'in merkezileşmiş kapasite fazlası arasında daha dengeli bir kalkınma modeli geliştirmesi gerektiği değerlendirilmektedir. Yülek (2022), Yeniden Kalkınma Çağı adlı eserinde Türkiye'nin kalkınma yolunu "stratejik özerklik" kavramıyla tanımlamakta; yerli üretim kapasitesi, ileri teknoloji yatırımları ve küresel tedarik zincirlerine seçici katılımın önemini vurgulamaktadır.

Bu çerçevede Türkiye için öncelikli politika alanları şu şekilde öne çıkmaktadır:

(1) Bağımsız Teknoloji ve Sanayi Ekosistemi:

Savunma, enerji teknolojileri, yapay zekâ ve biyoteknoloji gibi alanlarda yerli kapasitenin güçlendirilmesi; yüksek katma değerli üretimin teşvik edilmesi (Yülek, 2022; DPT, 2024).

(2) Finansal Sistemin Yeniden Kurgulanması:

Kredi ve sermaye piyasalarının inovasyon temelli yatırımları destekleyecek biçimde yeniden tasarlanması; salt üretim hacmi yerine nitelikli teknolojik dönüşümü önceleyen bir finansal mimarinin oluşturulması.

(3) İhracatta Katma Değerin Artırılması:

İhracat stratejisinin yalnızca hacme değil; marka, tasarım, kalite ve ileri teknoloji unsurlarına dayalı bir yapıya dönüştürülmesi; orta gelir tuzağı riskini azaltacak bir ihracat kompozisyonu oluşturulması.

(4) Kurumsal Esneklik ve Hızlı Karar Alma:

Avrupa tarzı aşırı kurumsal yavaşlıktan kaçınılırken, hesap verebilirlik ve şeffaflığın korunduğu dengeli bir devlet yapısının sürdürülmesi.

Bu hedeflerin hayata geçirilmesi, Türkiye'nin küresel ölçekte hem üretim hem de jeopolitik konumlanış bakımından daha özerk ve dayanıklı bir pozisyona yerleşmesini mümkün kılacaktır.

7. Sonuç: Denge Temelli Kalkınma ve Stratejik Özerklik Modeli

Tarihsel gelişim incelendiğinde, Roma'nın çöküşünün Avrupa'nın rekabetçi yapısını, Avrupa'nın rekabetinin sanayi devrimini ve Çin'in merkezi planlamasının küresel üretim ekonomisini şekillendirdiği görülmektedir. Ancak günümüzde hem Avrupa hem de Çin, kendi kurumsal yapılanmalarının yarattığı sınırlamalarla karşı karşıyadır. Avrupa, fazla kurumsal çoğulluk nedeniyle yavaşlamakta; Çin ise aşırı merkezileşme nedeniyle inovasyon kapasitesini baskılamaktadır. Bu çerçevede sürdürülebilir kalkınmanın, rekabet ile öngörünün, inovasyon ile istikrarın dengeli yönetimini gerektiren bir süreç olduğu ortaya çıkmaktadır.

Türkiye'nin stratejik konumunun sağladığı avantajlar bu noktada belirginleşmektedir. Türkiye, Avrupa'nın kurumsal çoğulluğunun ürettiği yaratıcılıktan, Çin'in ölçek ve uzun vadeli planlama disiplininin ve kendi devlet geleneğinin esneklik ve çevikliğinden yararlanarak, 21. yüzyılda özgün bir "Stratejik Özerklik Modeli" geliştirebilecek ülkelerden biri olarak öne çıkmaktadır. Bu modelin başarıya ulaşabilmesi; savunma sanayii, yüksek teknoloji üretimi, finansal mimari, bölgesel kalkınma ve dış politika arasında bütünleşik bir eşgüdüm gerektirmektedir. Kurumsal kapasitenin modernizasyonu, bilgi temelli karar alma süreçlerinin güçlendirilmesi, akademi-diplomasi entegrasyonu ve uzmanlaşmış kadro hareketliliği bu eşgüdüm için kritik önemdedir.

Avrupa deneyimi, aşırı kurumlaşma ve çoklu veto mekanizmalarının karar alma süreçlerini yavaşlattığını göstermektedir. Çin örneği ise az veto ve yüksek merkezileşmenin inovasyon üzerinde baskı oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Türkiye açısından ideal model, hızlı karar alınabilen ancak hesap verebilirliği

koruyan; esnek ancak kurumsal temellere dayanan bir dış politika ve kalkınma tasarımıdır. Bu tasarımın üç ana unsurdan beslenmesi gerektiği değerlendirilmektedir:

- Vizyoner ve stratejik düşünme kapasitesine sahip insan kaynağı,
- Kurumsal esneklik ile hızlı karar alma mekanizmalarının birlikte güçlendirilmesi,
- Akademi-diplomasi-bürokrasi üçgeninin kurumsallaştırılması.

Bu çerçeve, Türkiye'nin 21. yüzyılda hem ekonomik hem de jeopolitik anlamda "denge kuran ve dengeleyen" bir aktör olarak konumlanmasına imkân tanıyabilecek bir stratejik zemin sunmaktadır.

8. Genel Değerlendirme: 21. Yüzyılda Türkiye'nin Konumlanışı ve Kurumsal Reform İhtiyacı

Önümüzdeki dönemde Türkiye'nin ulusal çıkarlarının üç temel eksen etrafında şekilleneceği öngörülmektedir:

- (i) teknoloji gücü (savunma, enerji, yapay zekâ, biyoteknoloji),
- (ii) jeopolitik manevra kapasitesi (çok yönlü ve proaktif diplomasi),
- (iii) kurumsal kapasite ve insan kaynağı (akademi-devlet entegrasyonu).

Bu politika çerçevesine göre Türkiye'nin geliştirmesi gereken model; Avrupa'nın inovasyon kültürünü, Çin'in uzun vadeli planlama disiplini ve Türkiye'nin kendi devlet geleneğinin çevikliğini bir araya getiren; akademi ile dış politikayı entegre eden, hızlı karar alan, veri temelli ve yüksek teknoloji odaklı bir diplomasi ve kalkınma modeli olarak tanımlanabilir.

Bu bağlamda Türkiye'nin dış politika kapasitesini güçlendirmek için aşağıdaki yapısal adımlar öncelik taşımaktadır:

(1) Akademi–Diplomasi Entegrasyonu: Türkiye İçin Zorunlu Bir Paradigma Değişimi

Türkiye gibi dinamik bir jeopolitik aktör için dış politikada akademiden diplomasiye sistematik geçiş, artık bir tercih değil, yapısal bir zorunluluk olarak görülmektedir. Bu model, OECD ülkelerinde “Track 1.5 Diplomacy” olarak adlandırılan uygulamalarla uyumludur.

Önerilen mekanizmalar şunlardır:

Dışışleri Bakanlığı bünyesinde Akademik Diplomatik Kadro Havuzu oluşturulması,
Teknik ve sosyal bilimler alanında öne çıkan üniversitelerden doğrudan stratejik uzman atamaları yapılması,

Dış politika pozisyonlarında en az %40 oranında akademik kökenli uzman görevlendirilmesi,
Akademisyenlere diplomasiye kısa ve uzun dönemli “stratejik görev rotasyonu” imkânı tanınması,

Büyükelçiliklerde Bilim, Teknoloji ve Sanayi Ataşeliklerinin güçlendirilmesi,

Savunma sanayii ve teknoloji alanında yetkin akademisyenlerin NATO, OECD ve AB nezdinde özel görevlerle temsil edilmesi.

Bu adımlar, Türkiye’nin karar alma kalitesini artıracak gibi, diplomatik pozisyonların uzun vadeli düşünme, analitik kapasite ve teknik derinlik kazanmasına katkı sağlayacaktır.

(2) Dış Politikada Karar Alma Sürelerinin Kısaltılması İçin “Hızlı Strateji Mekanizması”

Türkiye’nin dış politikada bazı durumlarda hızlı, bazı durumlarda ise gecikmeli tepki vermesinin temel nedenleri arasında; çok sayıda koordinasyon aktörü, bilgi akışının yavaşlığı, uzmanlık eksiklikleri, bürokratik katmanlaşma ve uluslararası krizleri teknokratik düzeyde

analiz edecek yeterli kurumsal yapının eksikliği yer almaktadır.

Bu sorunları gidermek için şu düzenlemeler önerilmektedir:

Bölgesel krizler, enerji fiyatları, teknoloji ambargoları ve küresel tedarik zinciri riskleri hakkında düzenli analiz üretecek bir Stratejik Karar Erken Uyarı Sistemi kurulması,

Dışışleri, Savunma, Ticaret, Sanayi ve Teknoloji Bakanlıkları ile Cumhurbaşkanlığı strateji birimlerini ve akademik danışmanları bir araya getiren Hızlı Karar Alma Masası (HKAM) oluşturulması,

Bakanlıklararası veri entegrasyonunu esas alan, büyük veri ve yapay zekâ tabanlı bir dış politika analiz platformunun hayata geçirilmesi,

Dış ilişkilerde klasik “kariyer diplomatı” modeline ek olarak, belirli alanlarda uzmanlaşmış “alan uzmanı diplomat” sınıfının güçlendirilmesi.

Bu yapıların, ABD’deki NSC (National Security Council) ve Birleşik Krallık’taki Cabinet Office yapılanmalarından esinlenerek tasarlanması uygun görülmektedir.

(3) Dışarıdan Atamaların Stratejik Önemi ve Profesyonelleştirilmesi

Türkiye’nin dış politika kurumlarında zaman zaman dışarıdan atamalara başvurulmakla birlikte, bu süreç henüz sistematik bir çerçeveye oturmamıştır. Oysa dünya genelinde:

- ABD’de büyükelçilerin yaklaşık %45’i,
- Fransa’da kritik pozisyonların %32’si,
- Almanya’da teknoloji–ekonomi odaklı pozisyonların %49’u

akademiden, iş dünyasından veya teknoloji sektöründen seçilmektedir.

Türkiye için önerilen model kapsamında:

- **"Stratejik Alanlar Dış Kadro Atama Kanunu"** hazırlanmalı,
- Enerji diplomasisi, savunma ve güvenlik diplomasisi, ticaret ve pazara giriş diplomasisi, teknoloji ve dijital diplomasi ile Afrika, Orta Asya ve Pasifik jeopolitiği gibi alanlarda dışarıdan atamalar hızlandırılmalı,
- Büyükelçiliklerde **Stratejik Araştırma Danışmanı** statüsü ihdas edilmeli; eski tip idari memur ve dar kapsamlı ataşe pozisyonları bu doğrultuda yeniden yapılandırılmalı,
- Akademisyenlerin pasif değil, aktif diplomasi içinde yer alabilmesine imkân tanıyacak mevzuat düzenlemeleri yapılmalıdır.

Bu modelin, Türkiye'nin diplomatik kapasitesini hem hızlandıracak hem de teknik olarak derinleştireceği değerlendirilmektedir.

(4) Araştırma Merkezlerinin Dış Politikaya Doğrudan Entegrasyonu

Türkiye'deki araştırma merkezleri (SARM, TASAM, SETA, ORSAM, EDAM, Bilkent IR Lab, Koç Göç Araştırmaları Merkezi, ODTÜ Enerji Enstitüsü vb.) hâlen dış politika üretiminde potansiyellerinin çok altında kullanılmaktadır.

Önerilen sistem şu unsurları içermektedir:

- Bu kurumların Dışişleri Bakanlığı'nın resmî **"Stratejik Düşünce Ağları"** olarak tanınması,
- Yılda dört kez **"Yüksek Stratejik Diyalog Toplantıları"** düzenlenmesi,
- Stratejik önemdeki dış politika kararları alınırken "uzman raporu"nun zorunlu hale getirilmesi,
- Büyükelçiliklerde, araştırma merkezlerinden seçilecek genç uzmanlara bir yıllık saha rotasyon imkânı tanınması,
- Akademi-diplomasi koordinasyonunu güçlendirmek üzere **Türkiye Stratejik Araştırmalar Konsorsiyonu (TÜRSAK)**

benzeri bir çatı yapının kurulmasının değerlendirilmesi.

Bu tür bir yapı, Türkiye'nin uluslararası ilişkilerde bilgi üretimi merkezli bir güç haline gelmesine katkı sağlayacaktır.

Bu çerçevede Türkiye, Avrupa'nın inovasyon kültürünü, Çin'in uzun vadeli planlama disiplini ve kendi devlet geleneğinin çevikliği birleştirerek; akademi ile dış politikayı bütünleştiren, hızlı karar alan, veri temelli ve yüksek teknoloji odaklı bir diplomasi modeli geliştirebilir. Bu başarılabilirliği takdirde Türkiye, yalnızca bölgesel bir güç değil; aynı zamanda tekno-jeopolitik bir merkez, stratejik üretim üssü ve savunma-ekonomi diplomasisinin öncü aktörü haline gelebilecek; Avrasya-Orta Doğu-Avrupa ekseninde dengeleyici bir güç olarak konumlanabilecektir. Bu yeni diplomasi ve kalkınma ekolü, **"Türkiye Yüzyılı"** vizyonunun kurumsal teminatı niteliğinde görülebilecektir.

Kaynakça

Arrighi, G. (1994). The Long Twentieth Century. Verso.

BloombergNEF. (2025). China Green Tech Overcapacity Report.

Braudel, F. (1982). Civilization and Capitalism. Harper & Row.

DPT. (2024). Türkiye Sanayi ve Teknoloji Stratejisi 2024–2030. Ankara.

Eurostat. (2024). European Demography and Industrial Output Data.

Huang, Y. (2020). Capitalism with Chinese Characteristics. Cambridge University Press.

IEA. (2024). Renewables 2024 Global Status Report. Paris.

IMF. (2023, 2024). World Economic Outlook. Washington D.C.

Landes, D. (1998). The Wealth and Poverty of Nations. W. W. Norton.

Lardy, N. (2019). The State Strikes Back: The End of Economic Reform in China? Peterson Institute.

Mokyr, J. (2016). A Culture of Growth. Princeton University Press.

NBS China. (2024). Industrial Profitability Data.
Scheidel, W. (2019). Escape from Rome. Princeton University Press.

World Bank. (2024). Global Manufacturing and Productivity Indicators.

Yülek, M. (2018). Kalkınma Hikâyemiz. İstanbul: Beta Yayıncılık.

Yülek, M. (2019). Sanayi 4.0 ve Kalkınma. İstanbul: Küre Yayınları.

Yülek, M. (2022). Yeniden Kalkınma Çağı. Ankara: Türk EkoPolitika Enstitüsü Yayınları.

